

# Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS  
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

*Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht*  
*Administratie: Ir. C. L. Temminck Groll, secr. der vereniging,*  
*Hoofdstraat 43, Driebergen*  
*Gironummer penningmeester Oud-Utrecht: 575520*

DRIE EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 3 / MAART 1960

---

## LEDENVERGADERING VAN OUD-UTRECHT

Het bestuur van de vereniging Oud-Utrecht roept de leden op tot bijwoning van de jaarlijkse algemene ledenvergadering, die ditmaal wordt gehouden op vrijdag 1 april 's avonds half acht in het Kunst-historisch Instituut, Drift 25 te Utrecht.

### Agenda:

1. Opening.
2. Notulen algemene ledenvergadering van 24 april 1959.
3. Jaarverslag van de secretaris over 1959.
4. Rekening en verantwoording van de penningmeester over 1959 met verslag van de kascommissie.
5. Verkiezing van bestuursleden wegens periodiek aftreden van de heren drs. M. N. Acket, mr. J. W. C. van Campen en J. W. van Woensel Kooy. Deze heren stellen zich herkiesbaar. Wie namen van andere kandidaten wil inzenden, gelieve dit vóór 25 april te doen bij de secretaris.
6. Verkiezing lid kascommissie; aftredend is de heer Z. van Doorn.
7. Bespreking van plannen voor het komend seizoen en mededelingen van het bestuur.
8. Rondvraag.
9. Sluiting.

Na afloop van deze vergadering — om ongeveer half negen — volgt een lezing door ir. W. L. Jansen te Utrecht, die spreken zal over "Enkele grepen uit de geschiedenis van de utrechtse heuvelrug".

Genodigden zijn hierbij welkom.

Namens het bestuur:

Ir. J. D. M. BARDET, voorzitter.

Ir. C. L. TEMMINCK GROLL, secretaris.

## EEN VERGETEN KRONIEKSCHRIJVER

### I

De ramspoedige gebeurtenissen in de jaren 1672–1674 hebben toen en later een schare van schrijvers naar de pen doen grijpen om deze te beschrijven, toen gewoonlijk pamflettairisch. Reeds in 1674 verscheen *De ontroerde Leeuw*, welk werkje, in zijn titel vol sentiment reeds zijn aard verradend, een jaar later zelfs zijn vijfde druk beleefde, in welk jaar ook L. van den Bosch' *Tooneel des oorlogs* en P. Valkeniers' *t Verwerd Europa* — om slechts de voornaamste te noemen — verschenen. In 1674 zag voorts de eerste kroniek het licht, getiteld *Journal of dagelijksch verhaal der Franschen in de steden van Utrecht en Woerden*. Uiteraard weerspiegelt de calamiteuze toestand waarin de Nederlanden toen verkeerden zich vaak in de namen der pamfletten, heet van de naald, zonder distantie van tijd geschreven, dus zeer subjectief, bijvoorbeeld het *Verhael van de jammerlijcke Handel en ellendige huyshoudinge der Franschen*. Bezadigder zijn de *Dagelijksche Aanteekeningen* van mr. E. Booth, door de goede zorgen van mr. J. A. Grothe in de *Berigten* van het *Historisch Genootschap te Utrecht* anno 1857 verschenen.

De fascinerende werking van het rampjaar en de tijd daarop volgend heeft tot in onze dagen de schrijvers geïnspireerd. Op waarlijk uitputtende wijze, vooral wat de politieke en militaire aspecten betreft, heeft mevrouw S. C. J. Jessurun-ten Dam Ham in 1934 de lotgevallen van het Sticht en zijn hoofdstad behandeld in haar proefschrift *Utrecht in 1672 en 1673*. Van meer recente datum en overwegend kerk-historisch is de voordracht door prof. dr. L. J. Rogier in de algemene vergadering van het *Historisch Genootschap te Utrecht* op 31 oktober 1949 gehouden <sup>1)</sup>.

Overziet men de literatuuropgaven in genoemd proefschrift of het notenapparaat bij Rogiers voordracht, dan bemerkt men dat een manuscript, berustend in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage <sup>2)</sup>, ontbreekt. Is de neutrale titel *Beschrijving van Utrecht* hieraan debet? In feite bevat het handschrift plaatsbeschrijvingen van de hand van een zekere Andries Schoemaker, verlucht met aller-aardigste uit de hand gekleurde tekeningen. Voor zoverre wij konden achterhalen is uit Schoemakers werk maar ééns iets gepubliceerd, namelijk door de Heer J. M. van Wijhe in het jaarboekje van het *Oudheidkundig Genootschap Niftarlake* 1923 onder de titel *De Franschen in de Vechtstreek in 1672*.

Wie was nu deze Andries Schoemaker? Van der Aa <sup>3)</sup> schrijft over hem: Andries Schoemaker, den 9 October 1660 te Amsterdam geboren, was een zonderling liefhebber en groot verzamelaar van

<sup>1)</sup> Verschenen in de bundel *Historische studies, Beschouwing en Onderzoek*, Utrecht 1954. Neercassel en het vaderland in 1672.

<sup>2)</sup> Inventarisnr. 78 H 57.

<sup>3)</sup> *Biografisch Woordenboek*, deel S. blz. 116.

's lands historiepenningen, aan wien van Loon het IVe deel zijner „Nederlandsche Historiepenningen” opdroeg. Ten zijne eere is een groote gedenkpenning geslagen. Ook tekende hij penningen, wapens en kastelen. Hij overleed te Amsterdam den 23 December 1723. Zijn portret bestaat. Zijn wapen was een veld van azuur, waarop, in overhoeksche rigting een anker van zilver.

Uit Schoemakers relaas van de gebeurtenissen in de stad Utrecht, dat wij hier mogen laten volgen, leren wij hem kennen als een overtuigd calvinist. Zijn kleurige levendige beschrijving van de befaamde processie op sacramentsdag 1673, die een ogenblik de suggestie wekt met een oogengetuigeverslag te doen te hebben — weinig aannemelijk: hij was toen een jongen van twaalf jaar! — bewijst dit afdoende. Maar hij is gematigd. Waar andere schrijvers zich te buiten gaan in kwalificaties als papistische aperiijen, vervloekt schijnheilich heyden-dom e.d. is zijn scherpste woord sothijt, dwaashijt. Om het heilig sacrament aan te duiden bedient hij zich niet in pejoratieve zin van het diminutief ouweltje, maar schrijft hij ouwel. De aan de huizen aangebrachte opschriften die kwetsend waren voor de protestanten, vermeldt hij niet eens. Eén maal gaat hij te ver door het meisje dat Maria voorstelde, een slons te noemen.

De gang van zaken bij het vertrek der staatse troepen uit de stad met als gevolg het onverdedigd blijven van Utrecht, heeft zich wel enigszins anders voltrokken dan de schrijver voorstelt. Dr. Jessurun heeft aangetoond dat het drijven van de deputatie Hop, Van Slingelandt en Van Sevender daarvan de oorzaak was.

De route die Lodewijk XIV volgde bij zijn bezoek aan de stad was: Weerdpoort, Oude Gracht (den ouden Rijn, zegt Schoemaker) Potterstraat, Neude, Ganzenmarkt, Minrebroederstraat, Janskerkhof, Drift, Wittevrouwenpoort.

Dat de ziekte van Condé „melancolij” geweest zou zijn of op andere wijze imaginair, blijkt niet juist: hij leed werkelijk aan jicht.

Het initiatief om mevrouw Stouppa een geschenk aan te bieden werd niet door haar, maar door de staten-generaal genomen. Zij wilde graag een snoer parels hebben en wist een collier te koop voor 400 Louis d'or, vertelde zij, vernemend dat de staten haar iets wilden vereren „tot een kleyne erkentnisse van de grote diensten, die den Heere Gouverneur Stouppa dagelijx continueert de provintie ende borgerye van Utrecht te bewijzen.” 4). Mevrouw wilde een deel betalen, maar de staten hielden de eer aan zich en betaalden de hele som. Een „affaire du collier” dus, maar in miniatuur!

Bij de gijzelaars waren drie personen met de naam De Goyer. Het waren oud-burgemeester Dirk de Goyer, de schepen Cornelis de Goyer en de secretaris van de Lekdijk Jan de Goyer. De predikant Van Engelen werd ook Van Hengel genoemd. Met professor De Roy wordt bedoeld Henricus Regius, hoogleraar in de medische faculteit

4) Citaat bij S. C. J. Jessurun a.w. blz. 116.

aan de utrechtse hogeschool<sup>5)</sup>. Het statenlid Van Rossum behoorde niet bij de gijzelaars.

Dat Stouppa gezegd zou hebben: Gaat in de kerk, dankt Godt voor uw verlossing en bit Hem dat wij nooyt wederkomen", is een volksoverlevering, die kenschetsend is voor de achting en sympathie die men hem wegens zijn eenvoud en eerlijkheid — hij was van origine een Zwitser — toedroeg.

De komst van Fariaux met staatse troepen na het vertrek der fransen werd voor Utrecht een grote teleurstelling: hij weigerde de eed aan de magistraat af te leggen en hield de sleutels in zijn bezit! De regering werd immers geschorst en de provincie bestuurd door een deputatie uit de staten-generaal tot beslist zou zijn of en hoe en wanneer Utrecht weer in de Unie zou opgenomen worden: stad en gewest werden gestraft, in feite onverdiend. . . .

\* \* \*

Bondig trekt Schoemaker direct de grenzen van zijn kroniek: „De stadt en het geheele Sticht werd in den jaare 1672 bemagtigt van de Francen, al waar dat se slegt huys gehouden hebben en het jaar daaraan sijn se sonder slag of stoot weder weghgetroecken, doch niet sonder groote knevelarij en brantschatting, die seer swaar was te moeten betalen.”

Toen de Fransen op 12 juni de Rijn geforceerd hadden, moest het staatse leger haastig op Utrecht terugvallen om niet in de rug aangevallen te worden. Op 15 juni verscheen de prins voor Utrecht, dat het leger weigerde binnen te laten. „Toen het Staatsche leger naderde, verspreidde zich het gerucht van de plunderingen, waaraan de troepen zich schuldig maakten.

Niet alleen de Spaansche soldaten plunderden en dreigden het te doen, toen ze voor de stad kwamen, (Journaal) ook de Staatsche. Aan de Fransen was dit zelfs bekend (Rochefort 20 Juni 1672 aan Lodewijk XIV „Les troupes d'Hollande pillent beaucoup"). O.a. Rhenen had duchtig te lijden gehad.

Daartegen is beweerd, (Hist. verhaal blz. 19, 1784) dat het gerucht van plunderen valsch is geweest en met opzet uitgestrooid door eenige hoofdofficieren, die daartoe opdracht hadden, opdat men zou kunnen zeggen: de stad is „tumultueus" en kan dus niet verdedigd worden. Dat is wel wat ver gezocht. Trouwens, het feit, dat er geplunderd is, staat vast." <sup>6)</sup>

Aan Utrecht werd toen voorgesteld „een genoegsaam garnisoen, soo te voet als te paart" ter bescherming in te nemen, terwijl de

<sup>5)</sup> Bij zijn aanstelling had hij moeten beloven zich op zijn colleges bij de geijkte voorstellingen te houden. Eerst toen hem ook de natuurkunde te doceren werd opgedragen, voelde hij zich vrij de theorie van de bloedsomloop voor te dragen, hetgeen in 1642 tot een besluit van de senaat onder leiding van Voetius, de rector, leidde, waarbij de nieuwe filosofie verworpen en Regius voorlopig tot zwijgen gebracht werd. Vgl. P. Geyl, *Gesch. v. d. Ned. Stam* 12, 1948, blz. 499.

<sup>6)</sup> Jessurun a.w. blz. 11-12.

rest van het leger om de stad zou blijven liggen. Maar op 17 juni verlangden de prins en de gedeputeerden „dat men tot de meeste versekering der stad de voorsteden soude moeten afbreken en verbranden” voor de noodzakelijke verruiming van het schootsveld. Weer weigerde de stad. Het gaat niet aan met Uijterschout hier direct te spreken van „een zeer onvaderlandslievende of zoo men wil, landsverraderlijke houding.” Er bestond immers nog geen vaderland, er waren alleen gewesten! Men keek nog niet verder dan de gewestelijke neus lang was. „Een eenheidsstaat kon zich niet vormen: de Republiek was juist ontstaan uit een reactie daartegen; haar staatsrechtelijke basis was een negatie”, zegt Gosses. En ook: „Nog vele eeuwen zullen de afzonderlijke politieke historien dier gewesten zich voortzetten; pas in de 18e eeuw gaan ze sterk vervloeien en tegen 1800 lossen ze zich in de algemeen Nederlandse geschiedenis op”. 7).

Na de weigering van Utrecht gelastten de algemene staten de prins de stad niet te verdedigen, maar met het leger naar Holland te trekken. Utrecht nam dit bevel hoog op „mijnende dat de regimenten op hare repartietie staande haar niet behoort hadden gewijgert te worden”. De provincie wenste de beschikking over de door haar betaalde regimenten te hebben!

Op 23 juni verscheen Rochefort voor de stad, die haar poorten wel moest openen. Lodewijk XIV volgde op 5 juli „te paart met sijne gardens en andere troepen, sijnde van agtere en van vooren welbesloten, alsof hij in triump de stad in soude rijden”. Van Zeist ging hij via de Bilt langs de Steenstraat (Biltse straatweg) tot voor de Wittevrouwenpoort, vanwaar hij langs de stadsmuur en singels om de stad reed tot aan de Weerdpoort, waardoor hij de stad binnenreed. „Den koning reed tussen sijn broeder, den hartog van Orlens, en den hartog van Mauwerith in, langs den ouden Rijn, die ten weersijde van keijkers bebolwerkt was tot aan de Wittevrouwepoort,” zonder van 't paard te stijgen: „hij was geweldig bang in de stad sijnde, soo mij aldaar gesegt is, wegens de onderaardse woningen die op de Oude Gracht sijn, uyt vreesse dat men die mocht laten springen, als hij daar boven was”.

De pogingen der Fransen Holland binnen te dringen mislukten door de inundaties. Het moreel der troepen leed hieronder zeer: Sij dede wel een stroop met moorden, branden en roven, maar moesten telkens weder terug”. Holland moest bukken, decreeteerde Lodewijk. Hij zond Condé. Men bracht ook op het Janskerkhof twaalf halve kartouwen. De „moordbrander” Luxembourg trok met een grote legermacht naar 's Graveland, maar vergeefs. Condé werd ziek „waarvan men in Holland door de spotters dus hoorde spreken: dat des princen ziekte niet uyt gemene (gewone) toevallen sijn oorszaak hadde, maar wel uyt een ongemene grote melancolij: omdat

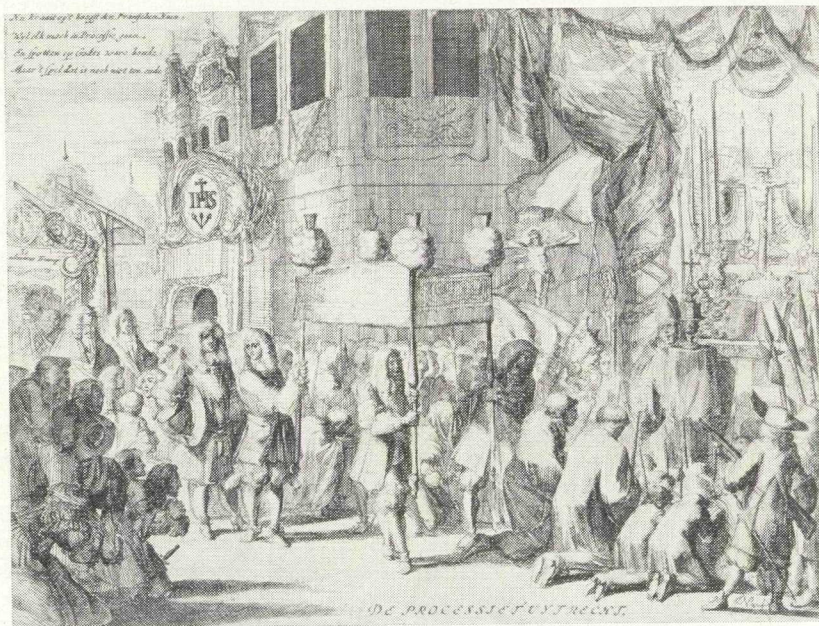
7) I. L. Uijterschout, Beknopt overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen uit de Nederlandsche krijgsgeschiedenis, Kampen 1935, blz. 97.  
I. H. Gosses, Handboek tot de staatkundige geschiedenis der Nederlanden I geheel omgewerkt door R. R. Post, 's-Gravenhage 1959. Inleiding, blz. 2-4.

hij de saacken in Holland soo gestelt vond en de hecken verhangen, dat hij geen kans en sagh om daar soo gemackelijk in te komen, als men hem tot Parijs hadde wijs gemaakt, want hij vond Holland niet alleen afgeschut door 't water, maar ook alle de toegangen soo wel beset, dat er voor hem geen kans was om die preventie soo gemackelijk onder sijn geweld te krijgen als de andere preventien en als men hem tot Parijs sijnde hadde wijs gemaakt”.

Hier gaat Andries Schoemaker over tot de beschrijving van de sacramentsprocessie, als volgt:

„Ter deser tijt was er binnen Utrecht ter oorszaak van de groote verandering, soo in de politie(ke) als kerkelijke regering en desgelijks ook in het militaire, dat men aldaar in veele jaaren sulck een werk niet en hadde gesien en gehoopt hadde dat men aldaar of in gans Nederland sulke sotternye ooyt meer soude sien, twelke was de sothijt der geestelijke, namentlijk roomse geestelijke voor het aanregte van een seer groote dwaashijt, bij haar processie genoempt, dat aldus heeft toegegaan.

Nadat den bisschop op sondagh den 28 mej int jaar 1673 tot Utrecht in de domkerk van de predikstoel had laten afkondigen dat op de naastvolgende



De processie t'Utrecht door Johan Jacobsz. van den Aveele (geb. te Amsterdam ± 1655, overl. te Stockholm 18 mei 1727). Dit is nummer twee van de serie „Utrechts veranderingen voorgevallen in de jaren 1672, 73 en 74.” De overige prenten stellen voor: de weder ingebruikname van de dom, het verlost Utrecht, het afdanken der regerende heren en het inhalen van zijn koninklijke hoogheid. In de linkerbovenhoek staat te lezen:

Nu kraait op 't hoogst den Franschen Haan,  
 Wijl elk mach in Processie gaan,  
 En spotten op Godts ware bende:  
 Maar 't spel dat is noch niet ten ende.

Atlas van Stolk, Rotterdam.

donderdagdag, sijnde der Roomsgesinde sacramentsdag, een solmnele processie soude gehouden worden, soo wierd sulx op dees volgende maniere geschiet.

Alle huysen bleven den 1 juny gesloten en wierden de gereformeerde, die hare winkels of vensters open hadde, gedwongen om deselve toe te sluyten, met een drijgement van anders geplundert te worden, gelijk dan ook hier en daar veel moetwil en grote ondeugenthijt geschiede, en des voormiddags omtrent de klok 10 uren nadat de hoofdmisse (onleesbaar misse) in den dom geeijndigt was, iss er een groote meenigte kinderen soo jongens als meysens uyt de noordsyde van den dom gekomen, gaande door den Domsteeg en de Korte Jansstraat, rondom den voornaemde kerk, en van daar door de Buurtstraat Achter S. Pieter over de Martensdam door de Oude Munstertrans en overt Oude Munsterkerkhof tot weder in den dom met dese statie:

1. een vergult kruys.
2. rood vaendel waarin een bisschop stond.
3. rood vaendel waar Maria en Christus in stond.
4. veel klijne jongens gaande bij paaren en met witte hemden verkleed als papen en priesters.
5. een seer lange rey van jonge kinderen en vrouwvolk, hebbende ider wassekaarsen en groene tacken in haar handen.
6. verschijde kinderen kostelijk toegemaakt; voor deselve gong een klijne jonge die als een grauwe barvoeter monnik was toegetakelt.  
Daarna volgde een groot vroupersoon seer rijkelijk gekleed met een kroon op haar hoofd, hebbende een kindeken op haar arm, welke (slons maer) juffrou van Engelen gelijnd en van drie gevolgd wierd, die haar groote sleep ophielden. Onder dese kinderen vertoonde de meeste als Engelen, hebbende de eene een swaart, den andere een pijl en de derde een kelk op haar handen.
7. verschijde geestelijke vrouluuden.
8. veel vrouwvolk met wassekaarsen.
9. een wit vaendel waarin Maria vertoont wierd.
10. de geestelijkhijt van Kloppen, nonnen en bagijnen (en al dat geschoor) bestaande wel over de 500 stux met swarte sluyers waaronder veele jongen.
11. een meenigte juffrouwen.
12. veel manspersone, de laatste jonger.
13. eenige mennike van verschijde ordre.
14. de priesters met witte hemden gekleet.
15. lackyen van den prins van Condé.
16. den bisschop Johannes van Neercassel, gaande onder een rood paviljoen dat van voorname Franse officieren gedragen en van twee andere seer kostelijke gekleede priesters gevolgd wierd, hebbende in sijn hand een gout kasye, daar een witte ouwel in lag, waarvoor dan een ider die hetselve passeerde nederknielde.  
Soo dikwels als hij bij een autaar quam, waarvan er drie in dese omtrek die se gongen geplaast waren, daar gong hij dan met dese witten ouwel voor den altaar uyt of onder het paviljoen vandaan en deed na de Roomse manier aldaar dienst doen en hefte desen ouwel eens omhoog, met veel meer andere Roomse grille. Daarna ging hij weder met sijn twee priesters onder het (paviljoen) en kuyerde wederom voort.
17. den gouverneur Stoepa gevolgt van een seer groote meenigte alderhand volk; den moortbrander Luxemburg, den hartog van Enguen en prins van Condé waren hier niet bij, alsoo de laaste krank en de andere twee na Muyden waren, doch kwamen den anderen daags met de kous opt hoofd weder binnen Utrecht.

De gehele wegh langs dewelke den ouwel gedragen wierd, was aan beijde de seijden met soldaten beset; alle de huysen der Roomsgesinde waren seer opgeschikt met groote schilderijen, festonnen en gelen kueysenen.

De gehele Korte Jansstraat was met zijlen overdeekt en gemaakt als een groenen hemel. Aan 't eynde voor het huys van die Francen kramer van Roemer stond een autaar seer kostelijk, en 't selve was met een geheel zilver servies verciert.

Op het eynde van de Domsteeg voor het huys van de apotheker Mus was een

groene poort, boven dewelke stond het teken IHS met goude letteren; naar onder ook ene vergulde lelyen met den woorden

Ter eeren van Godt  
en tot lof van den koning

Voor het huys van den wijnkoper Van Aalst bij 't Janskerkhof was het wapen van Vrankrijk gehouden van vergulde englen met dit bijschrift

Juygt Lodewijk Zegenpraalt

Voor het huys van jonkheer Meyster was mede een altaar met een groene poort, als mede voor het huys van den advocaat Zutphen. Over de Oude Munstertrans op de brug voor de Heerestraat stond mede een poort aan beyde sijde met wapens van Vrankrijk en int midden goude letteren

Lang leeft den koning

In de Lijnmarkt voor 't huys van den walvis dat ongemeen kostelijk was versiert stond recht boven de deur een Christusbeeld hangende aan een kruys met dit opschrift

In dese bloedelose verborgenthijt werd  
heden gedaght aan de bloedige passie

Boven 't huys stond het Frans wapen. Dese en diergelijke sotternije sag men door de gehele stad, door de Roomsgesinde opgereght, toonende hierdoor haar inborst."

Met deze sneer eindigt Schoemaker zijn verslag van de processie. Hij is echter een onverdacht getuige als hij opmerkt „de papisten hadde gans geen meer voordeel te verwagten — hij bedoelt; ze werden niet gespaard voor knevelarij en afpersing — buyten haar vrijen kerkendienst, als de andere burgeren van Utrecht". Lodewijk had toegezegd dat — wat de geestelijke goederen betrof — alles bij het oude zou blijven, maar toch bleef de Domkerk aan de katholieken „onder den dekmantel dat sulck een accoort van den paus qualijk soude genomen worden".

Over het geschenk aan mevrouw Stoupa spraken wij reeds: het initiatief werd door de staten-generaal genomen.

D. PHILIPS.

## NOGMAALS AMERSFOORT OF NIET?

Het interesseerde mij, dat de heer De Jong nog eens op mijn artikel over de schilderij van Weissenbruch terug kwam.

Hij was het ook, die vorig jaar zo vriendelijk was mij een uitknipsel te zenden uit het Rotterdamsch Nieuwsblad van 6 mei 1959. Daarin komt bij een artikel getiteld „Nederlandse schilders, die getuige waren van hun roem", een reproductie voor van dezelfde schilderij van Weissenbruch,\* doch de straat gestoffeerd met andere

\*) Het Rijksbureau voor kunsthistorische documentatie wees mij nog op De Kunstkronyk van 1862, pag. 70, waarin een lithografie is gereproduceerd met bijna identieke versie op enkele figuren na.



figuren. Het onderschrift luidt hier: „Jan Weissenbruch: Dorpsstraat”. Of deze benaming juist is, betwijfel ik. Die van mijn stuk luidt: „Ruelle dans une petite ville”. Deze acht ik, gezien het gegeven, meer juist.

Ik deelde de hoofdredacteur van het R.N. mede, dat ik een volkomen identiek stuk bezat, slechts verschillend door de figuren. Deze antwoordde mij uitvoerig. Uit zijn brief citeer ik het volgende:

„De bij ons artikel geproduceerde aquarel (de mijne is in olieverf) „is gesigneerd: Jan Weissenbruch f. Dit is de signatuur van Johannes, „haagse schilder van stadsgezichten, die leefde van 1822—1880. Ge„lijktijdig met hem waren er nog vier Weissenbruchs werkzaam. „Onder hen was zijn neef Hendrik Johannes, die in zijn signatuur „de initialen J.H. gebruikte. (aldus 't mijne). Deze J.H. leefde van „1824—1903 en was bekend als schilder, aquarellist en etsers van „landschappen.

„De signatuur wijst er op, dat het een werk moet zijn van de neef „van Jan. Het thema daarentegen is er typisch een voor Jan en is „ongewoon voor J.H., die in zijn trant voorts minder scherp teken„achtig, meer impressionistisch was dan Jan. Afgaande op de door „u verstrekte gegevens lijkt ons dit een interessante kwestie.”

Verder verwijst hij naar de bekende haagse kunsthandelaar Pieter A. Scheen, samensteller van het standaardwerk: *Honderd jaren Nederlandsche Schilder- en Teekenkunst (1750—1850)*.

Persoonlijk ben ik wel tot de conclusie gekomen, dat het stadsgezicht gecomponeerd is uit een aantal gegevens uit verschillende oude stadjes. Maar na vergelijking ter plaatse staat voor mij tevens vast, dat het gegeven „toren” is ontleend aan de amersfoortse Plompetoren. Wanneer men in de Muurhuizen zich vlak tegen de straatwand aan de stadzijde plaatst, ziet men deze toren in volmaakt hetzelfde perspectief, al zijn de details van de afwerking anders.

Ergo: De aquarel is dus van Jan W. en het olieverf- ook van hem, doch in het ene geval signeerde hij Jan Weissenbruch f. en in het andere J.W. — Wij kunnen de neef Hendrik Johannes, die met H.J. (een beetje vreemd!) tekende, buiten beschouwing laten.

S. W. MELCHIOR.

## SCHILDERSVRIJHEDEN VAN WEISSENBRUCH

---

Dr. W. J. de Boone, secretaris-conservator van het Museum Flehite te Amersfoort, meldde aan de redacteur van Oud-Utrecht:

„Naar aanleiding van uw artikeltje over een stuk van Weissenbruch, leek het mij niet ondienstig u te berichten dat wij van een van onze leden, D. Boode, enkele maanden geleden het bericht ontvingen dat van deze zelfde schilder een stuk hangt in het Rijksmuseum Twenthe te Enschede waarvan hij sterk vermoedde dat de

voorstelling geïnspireerd werd door de Muurhuizen, het „secretarishuisje”, te Amersfoort.

Intussen blijkt bij dit stuk eveneens, dat het topografisch beslist niet te vertrouwen is. Blijkbaar heeft de schilder zoals zijn goed recht is, verschillende elementen die hij op zijn reizen tegen is gekomen, tot een "recht schilderachtig" geheel verenigd. Wij hebben enige tijd over de foto gebogen gezeten (er staat o.a. ook zo'n dieven-torenachtig bouwwerk op), en kwamen tenslotte tot een soortgelijke conclusie als die van u."

W. J. DE BOONE.

N.B. Een interessant artikel over Jan Weissenbruch en de andere leden van deze schildersfamilie, geschreven door H. C. de Bruijn jr., troffen wij aan in het maandblad *Op den Uitkijk*, maart 1960. Het is verlicht met enige afbeeldingen van schilderijen, die o.a. objecten te Culemborg en Amersfoort betreffen! de J.

### NIEUWE PUBLICATIES

---

R. R. Post, Paus Adriaan VI. In: *Ephemerides theologicae Lovanienses*, XXXV, fasc. 3, 1959, blz. 524-533.

In een voordracht bij de herdenking van Adriaan VI door de Universiteit van Leuven heeft prof. Post nog eens op de hem eigen rustige manier de persoon en het werk van de paus beoordeeld. Een gerespecteerd hoogleraar in de theologie te Leuven, die echter geen nieuwe wegen baande, maar wel weer breed genoeg was tegen Erasmus' benoeming in de faculteit der Artes geen bezwaar te hebben. Door zijn aanstelling tot paedagoog van de jonge Karel (V), raakte hij geleidelijk thuis in bestuurlijke en politieke zaken, blijkbaar zo goed, dat hij met een delicate opdracht naar Spanje gezonden kon worden. Of hij daar aan de verwachting heeft voldaan kan niet met ja of neen beantwoord worden. De situatie was wel bijzonder moeilijk. Voor nog zwaardere problemen werd Adriaan gesteld na zijn verkiezing tot paus: in de grote strijd tussen Habsburg en Valois wilde hij, tot teleurstelling van Karel een strikte neutraliteit bewaren, wat hem tegelijk de vijandschap van Frans I van Frankrijk op de hals haalde. Het politieke machtspeel heeft hem tenslotte gedwongen te gaan waar hij niet wilde en, enkele weken voor zijn dood, toe te treden tot de Liga tegen Frankrijk. „Slechts een uitzonderlijk karakter en over grote middelen beschikkende persoonlijkheid" had de houding van neutraliteit kunnen handhaven. „Adriaan heeft zich niet een uitzonderlijke persoonlijkheid betoond en over middelen beschikte hij helemaal niet". Het is echter de vraag, of het de hoogste roem van een paus is, een politieke figuur van de eerste rang te zijn.

H. J. J. van Schaick, Paus Adriaan VI. Amersfoort 1959, 20 blz.

Het boekje behandelt alleen de paus-tijd van Adriaan VI, die begon op het ogenblik van zijn verkiezing door de gezamenlijke kardinalen, waarvan hij op 24 januari 1522 te Vitoria in Spanje het eerste betrouwbare bericht kreeg, en eindigde met zijn vroege dood op 14 september 1523 te Rome. In „Omhoog" (weekblad voor het aartsbisdom Utrecht) van 15 januari 1960 heeft W. van de Pas bij alle waardering ook enkele kritische opmerkingen bij deze publicatie geplaatst, waarop pastoor Van Schaick in het nr. van 5 februari — althans voor zover de befaamde omschrijving van „duitse paus" betreft — heeft gereageerd. Belangstellenden kunnen een en ander daar nalezen.

A. de Meyer o.e.s.a., Adriaan Florisz. van Utrecht in zijn contacten met de Augustijnen. In: *Archief voor de gesch. van de kath. kerk in Nederland II*, 1960, blz. 1-72.

Een belangrijke publicatie met uitvoerige documentatie, waarin verschillende nieuwe feiten aan het licht komen, die tevergeefs in de levensbeschrijvingen van Adriaan VI gezocht worden. Vooral de spaanse tijd, „meer bewogen dan de 40 jaren die hij in Leuven doorbracht”, leverde vele gegevens, maar ook daarna is er nog contact geweest van de paus met de Augustijnenorde. Na zijn dood hebben twee in de geleerdenwereld beroemde Augustijnen, Onofrio Panvino en Girolamo Seripando over de paus geschreven, de eerste in de vorm van twee levensbeschrijvingen, de tweede in zijn *Commentarii* op het Concilie van Trente.

Geurt Brinkgreve, Saenredam. In: *Connaissance des arts*, Janvier 1960, p. 32-41. Met afb. in kleuren op de omslag en 17 afb. bij de tekst.

„Le plus extraordinaire peintre d'architectures d'église. Une froide maîtrise élucidée et jugée par un Hollandais du XXe siècle” — zo karakteriseert de redactie van het bekende kunsttijdschrift de schilder en de aard van het artikel. Boeiend, met dichtelijk aanvoelingsvermogen schrijft Brinkgreve over de oude nederlandse kerkgebouwen, middeleeuws van origine, met de geheel eigen aanblik, die zij sedert de Reformatie gekregen hebben. „C'est ainsi que Saenredam a peint les églises, rigides, frigides, calvinistes”. De architectonische structuur van die oude gebouwen heeft de schilder gegrepen en met onuitputtelijk geduld bracht hij die op papier of doek, nauwkeurig, op de grens af van te nauwkeurig. Fantasie, verbeelding mist hij geheel en al: de sobere realiteit was hem voldoende, maar daarin heeft hij een wonderlijke harmonie van blanke tinten weten te bereiken, een atmosfeer van een even doorzichtige als terughoudende poëzie. De beschouwer van zijn werk voelt een bijna timide tederheid in de wijze waarop de schilder zijn majestueuze ruimten heeft afgebeeld. „Saenredam a aimé ses églises”. — Wat de utrechtse kerken betreft zijn bij het artikel gereproduceerd drie tekeningen uit de collectie van het gemeente-archief en verschillende schilderijen in particuliere verzamelingen en binnen- en buitenlandse musea; van de kerk te Rhenen: een interieur in het Mauritshuis en een in de collectie Lugt te Parijs. v.C.

## KLEINE MEDEDELINGEN

### RESTAURATIE VAN HET SLOT VAN ZEIST

De gemeenteraad van Zeist heeft op 6 juli 1959 een beslissing van historische betekenis genomen door met algemene stemmen het voorstel tot restauratie van een van de weinige zeister historische monumenten — Het Slot — te aanvaarden. Dit besluit houdt in, dat op korte termijn een begin zal kunnen worden gemaakt met de herbouw van de door brand in februari 1945 verwoeste linkervleugel van dit gebouw.

De kosten hiervan, inclusief de inrichting worden geraamd op ruim f 650.000,— waarvan het rijk vergoedt rond f 443.000,—. De consequentie van het genomen besluit is, zoals tijdens de raadsvergadering duidelijk bleek, dat de gemeenteraad zo spoedig mogelijk ook het overige deel van Het Slot zal doen restaureren.

Het ligt in de bedoeling Het Slot te zijner tijd te maken tot een cultureel centrum voor Zeist en wijde omgeving.

Tot de bouw van Het Slot van Zeist werd in 1677 door de staten van Utrecht aan Willem van Nassau, heer van Odijk en Kortgene toestemming verleend. In 1686 had de voltooiing plaats.

W. GRAPENDAAL

#### WORDT LOPIKS KERK GESLOOPT?

Naar aanleiding van de mededeling in het vorig nummer van Oud-Utrecht, dat de voor de sloop bestemde kerk te Lopik wél op de Voorlopige Lijst van Ned. Monumenten staat, lezen wij in het dagblad Trouw van 26 februari: „De kerkvoogdij verkeerde in de veronderstelling, dat het gebouw niet meer in de lijst stond vermeld en dat het daarom zonder moeilijkheden zou mogen worden afgebroken.

Nu is het mogelijk geworden, voor een eventuele restauratie van het kerkgebouw, een rijksbijdrage aan te vragen, hetgeen de hervormde gemeente aanzienlijk zou ontlasten. De hoge kosten van een eventuele restauratie waren indertijd mede aanleiding voor de kerkvoogdij om tot afbraak en nieuwbouw te besluiten.

Ook nu de kerkvoogdij kennis heeft genomen van het feit, dat de kerk in de lijst wordt vermeld, wil het de afbraakplannen doorzetten. Het wil dus — zo vernemen wij — te zijner tijd bij het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen een sloopvergunning aanvragen.”

#### SCHOOLBERICHTEN UIT DE FRANSE TIJD

*Amersfoort, 1805.* Door het Gemeentebestuur dezer stad is tot Fransch Kostschoolhouder aangesteld H. van Wijngaarden, woonachtig te Utrecht.

Alhier is overleden Jan de Louter, Schoolmeester en Voorzanger. De aanstelling tot dezen post, op eene jaarwedde van *f* 250, competeert aan het Gemeentebestuur.

Insgelijks is overleden de Onderwijzer der Diakonie-armen-kinderen en particuliere Schoolmeester, Izaak Zeldenrijk, die eene jaarwedde genoot uit de Gereformeerde Diakonie.

*Rswoude, 1805.* Door het beroep van den Schoolonderwijzer Benjamin Muysert, naar Vianen, zal de School alhier eerlang vacant worden. — Het tractement van den Schoolmeester, de functie van Koster, Voorzanger en Doodgraver daar onder begrepen, bedraagt jaarlijks *f* 130, buiten de schoolgelden en emolumenten.

*Ijsselstein, 1807.* Alhier is door het Gemeentebestuur tot openbaar Fransch Kostschoolhouder aangesteld J. L. Nauta, openbaar Fransch en Nederduitsch Schoolonderwijzer te Doetinchem, bezittende den eersten of hoogsten rang.

*Zegveld, 1807.* De School alhier vacant geworden zijnde door vrijwilligen afstand van den tegenwoordigen Onderwijzer, werd, in deszelfs plaats, door het Kapittel St. Mariae, als het regt der Ambachtsheerlijkheid hebbende, tot Schoolonderwijzer aangesteld Jan Jansen, bezittende den vierden rang.

*Breukelen, 1807.* Door het beroep van den openbaren Schoolonderwijzer G. van der Wiel naar het aanzienlijke Dorp De Wijk in Drenthe, staat de openbare School dezer plaats tegen de helft van Augustus vacant te worden. Deze School tot die van den hoogsten rang behoorende, zoo worden hier Sollicitanten gevorderd, die den eersten of tweeden rang bezitten. En worden dezulken, voor zoo verre zij genegen zijn, de posten van Schoolmeester, Koster, Voorzanger enz. aldaar waar te nemen, uitgenoodigd om zich, met de vereischte getuigschriften en acten, te vervoegen bij den Ambachts-Heer op Nijenrode.

*Nieuwe Loosdrecht, 1807.* Door de Ambachts-Vrouwe der beide Loosdrechten, Vrouwe S. M. van de Poll, Weduwe Alewijn van Mijnden, is, met concurrentie van den Schoolopziener van het District, tot Schoolmeester alhier uit bevoegde Sollicitanten, hebbende den derden rang, verkozen en aangesteld Franciscus van der Haegen, Ondermeester te Amstelveen; zijnde van deze benoeming op den 6. September ll. aan den Schoolopziener van het District kennis gegeven.